

Ötekileştirmeme Bağlamında Türk-Ermeni İlişkileri

İsa Yüceer*

Giriş

İslam'la Müslümanlar ayrılmaz bir bütündür. Hıristiyanlığın farklı anlayış biçimleri ile Ermeniler ve Rumlar birlikte mütalaa edilmeden ülkenin Ermeni, Kıbrıs ve Yunanistan'la olan ilişkilerini doğru analiz etmek mümkün değildir. Kilise faktörü doğru anlaşılmadan meseleler doğru algılanamayacaktır. İsrail'in Yahudi şeriatına göre hareket ettiği ve Telmut'u uyguladığı ne kadar realite ise Ermeni ve Rumların da din faktörünü öncelidikleri o derece açıktır.

Atalarımız Müslüman olmaya karar vermiş ve biz bu dini öz ve ruhuyla almışız. Ermeniler ise Anadolu'nun İslamlaşması sürecinde geneliyle İslam'dan önceki mensubu buldukları dine sahip olmayı sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda aynı ortamı paylaşan iki farklı din mensubunun ilişkisi ortaya çıkmıştır. Müslümanlar onlarla alakalarını İslam'ın getirdiği hukuk sistemine geçerlilik kazandırmak suretiyle düzenlemişlerdir.

Müslümanlar, beşerin tamamının Adem'le Hava'nın neslinden gelen peygamber torunu/nesli olarak görmüş ve beşer kardeşliğini kabul etmiştir. Bu inanç çerçevesinde, Ermeniler dahil hiçbir Adem evladı dışlanmamakta ve ötekileştirilmemektedir. Çünkü İslam'a inanmak, bu dinin insanlarla ilgili olarak belirlemiş olduğu esaslara uyma yükümlülüğü bulunduğunu kabul etmeyi beraberinde getirmektedir. Ermenilerle olan ilişki ise komşuluk ve arkadaşlık gibi birçok ortak yönü olan bir birlikteliği sağlamıştır. Bir Müslüman'ın muhatabını özellikle de kitap ehli olan bir şahsiyeti onunla ilgili hukuku gözetmeyi bir görev olarak sürdürmesi gerekmektedir.

Osmanlı millet sistemi içinde devlet milletleri dine bağlı olarak görmüştür. Bu arada Ermenilerin kendi patrikhanesini tesis ederek kendilerini oraya bağlı tutmuştur. Onlara aşırı yetkilerin verildiği dönemlerin olması, onlara olan güvenin zirveye ulaştığı zaman birimini temsil eder. Müslümanların yönetiminde kaldıkları yıllarda Ermenilerin mahrum kaldıkları ve şayet Ermeni yönetimi olsa onlara verebileceği hiçbir insan hakkı bulunmuyordu. Çünkü onlar istedikleri haklarına sahiplerdi. Onlarla eşitliğin yaygınlık kazanması ve kapsamın genişletilmesi dinin belirlediği sınırları aşar konuma ulaşmıştı. Günümüze gelindiğinde geçmişin güzel günlerinin kıymetinin bilinmemesi şeklinde bir vefasızlık yaşanmaktadır. Gerçek şu ki küresel kültür, onların korunmuş olan tüm değerlerini bitirecek güçtedir. Burada hedefimiz, sorunların arkasında var olan dinsel yapı ve kilise gerçekliğinin görülmesine ışık tutmaktır. Çok kültürlülüğe kapıyı kapatanlar hassasiyetleri anlamaz konuma gelmektedir. Geçen asrın başında yaşanan felaketten sonra benzerinin asrımızda yaşanmaması için kim katkı verebiliyorsa bunu verebilirse, ötekileştirme ve düşmanlık önlenecektir.

(*) Prof. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, Van.

1- Ötekileştirmenin Olmadığı Bir Yaklaşım

Tarihi süreçte Bizans idaresindeki Ermeniler farklı mekanlara küçük gruplar halinde yerleştirilmiş ve bir araya gelmesine izin verilmemiştir. Onların bir araya gelmemesi ve bir yerde kalabalık oluşturmamaları için tedbir alınmıştır. İslam'ı kabul edişimizden itibaren biz, muhataplarımızı herkes için genel geçerli olan beşer kardeşliği bağlamında ele alıp algılamak durumunda olduğumuzdan, bizim yönetimize isyan etmeyen ve herhangi bir suçu olmayan insanları insan hakları bağlamında korumak durumundaydık. Hukuk ise her zaman için işlerliğini korumuş ve hakim karşısında herkese eşit muamele yapılmıştır.¹

Kader, bizi aynı coğrafyada tutmuştur. İnsan kendisini bir kesimin içinde ve belirli bir mekanda bulmaktadır. Çevremizde farklı dinlere ve etnik yapıya sahip kimseler vardır. İslam komşuya baskı yapılmasına izin vermemiş ve güzel alakalar kurulması esasını getirmiştir. İnsanların hür iradelerini kullanarak karar vermelerini istemiştir. Medeni ilişkilerde hak ve hukukun korunması, adil olma ve her meselede adaleti hakim kılma Müslümanların genel yaklaşımı olmuştur. Onlar mensubu buldukları din ile örtüşmeyen bir yaklaşımı ortaya koyamazlar. Çünkü onlar İslam'a gerçekten bağlı, onun sadık neferleri ve gönüllü fedaileridir.

Asırlar boyunca huzur ortamında birlikte yaşadıkten sonra batının destek ve müdahalesi sonrasında yaşanan olumsuzluklar vardır. Bunlar arasında halkın tehdit edilmesi ve silahlı Ermeni örgütlerinin verdiği zararlar söz konusudur. Örgüt merkezli vahşice tutumlar uzun zaman sürdürülmüştür.² Sömürge hizmetinde Ermeni asıllı kimselerin Müslüman halka verdiği ziyan, yaptığı zarar ve vahşi tutumlar tespit edilip aktarılmıştır. Suçsuz, günahsız ve silahsız masum halka saldırılar yapılması ve Müslüman'ın perişan edilmesi söz konusudur.³ Baskı altındaki halka yapılan kötülükler vardır.⁴ Bunlar bu

olumsuzlukları yaşayanların beyanlarıyla belirlenmiştir.

Huzur ortamının yok edilmesi, çatışma ve kargaşa ortamı oluşturulması⁵, örgütlerin Müslümanlara karşı yaptıkları katliam, halka karşı şiddet olayları, halkın mağdur duruma düşürülmesine neden olmuştur.⁶ İnsan kıyımı ve suçsuz insanların öldürülmesi ortaya çıkan bir gerçektir. Batılılar çıkarları nedeniyle Müslümanların ortamını sorunlu hale getirmişlerdir. Devlet, birtakım tedbirler olsa da örgütlerin halka yaptığı zulüm, baskı ve hak-sızlıklar vardır.

Olumsuzluklar ve Müslümanların öldürülmesinin temelinde kilise etkin konumdadır. Olaylar Kilisenin hakimiyeti altındaki ortamda yürütülmüştür.⁷ Halkın yaptığı ise gücü yettiği kadar kendini müdafaadır. Halk maneviyatına bağlıdır. Bu gücüyle direnme ve ayakta kalmayı başarmıştır. Yapılan silahlı eylemler ve bombalamalar, halkın perişanlık çekmesine neden olmuştur.

Şiddet hareketleri önlenememiş ve planlı şekilde farklı yerlerde yürütülmüştür. Seçtikleri yerlerde çarşı ve pazarların yakılması yapılan zulümlerdendir.⁸ Halkın kıskırılması ve olay çıkarma sıradan vakalar haline gelmiştir. Halkın arasında ortaya çıkarılan karışıklıktan nemalanma yoluna gitmişlerdir.⁹ Bunu belirgin şekilde aşiret yapılanmalarının olduğu yerlerde, onların arasında sorun çıkarma yolunu seçmek suretiyle yapmışlardır.¹⁰ Onları birbirine düşürmekten medet ummuşlardır. Bu ihtilafları büyüterek bundan yararlanma yoluna gitmişlerdir.

(1) Taberi, Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülük, Kahire, 1952, IV, 197.

(2) Heyet, Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922), Ank., 2004, III, 10.

(3) Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922) adlı eserin bundan sonra, kısaltılmışı, cilt ve sayfa numaraları verilmiştir. OBE, III, 13.

(4) OBE, III, 36.

(5) OBE, III, 48.

(6) OBE, III, 63.

(7) OBE, III, 69.

(8) OBE, III, 103.

(9) OBE, III, 113.

(10) OBE, III, 122.

Batı kendi işbirlikçileriyle birlikte hareket etmiştir. Bunları bir şekilde bulmuş ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Ermeniler işgal güçleri ile olmayı yeğlemişlerdir. Ermenilerle farklı milletlerden olan işgalciler iş birliği halinde hareket etmişlerdir.¹¹ Böylece işgal edilen ortamı çok iyi bilen kişilerden işgalciler ileri düzeyde yararlanmıştır. Anadolu'da halk kargaşa ortamında yiyecek ve barınak sıkıntısı yaşamış, kilise ise kendine bağlı kesimi korumada tutmuştur. İşgal güçleri Ermenileri silahsız ve masum Müslüman halka karşı silahlandırmış ve kışkırtmıştır.¹² Bu yolla onların silahlı eylemlere katılmasını sağlamış ve bu tür faaliyetleri bizzat organize etmiştir.¹³ Ermenilerden bazı kesimler Osmanlı vatandaşı olmalarına rağmen sürekli işgal kuvvetlerinin safında yer almışlardır. Tüm bu kışkırtmalara ve verilen acılara karşı Müslümanlar Hıristiyanlara karşı herhangi bir hareket ve olumsuz girişimde bulunmamışlardır.¹⁴ Birlikte yaşadıkları farklı dinlere mensup insanlarla barış ortamında huzur içinde yaşamışlardır. Zulüm yapan ise sadece işgal kuvvetleridir. Bunu hem kendileri yapmış, hem de onlarla birlikte hareket eden azınlıkları kışkırtarak sürdürmüştür. Ermenilerin silahlandırılması bilinçli olarak ve bilerek yapılmıştır. Bu durum her ortamda yaygın konum almıştır. Yerleşim birimlerine hücum edilmesi ve oralarda katliam yaşanması, Müslümanların mağdur edilmesine mazlum ve perişan duruma düşmesine neden olmuştur.¹⁵ Bunu kimse görmek istememekte ve Müslüman'ın feryadına kulak tıkamaktadır. Azınlıklar ise seslerini her yere duyurmayı başarmışlardır.

Cana kıyma ve mal gaspı gibi istenmeyen hadiseler sıklıkla yaşanan vakalardandır. Ermeniler işgal güçlerine güvenmişler ve onların yönlendirmesiyle eski komşu ve birlikte yaşadıkları Müslüman insanları yok etme yoluna gitmişlerdi. Halka tecavüz düzeyine varan durumlar söz konusudur.¹⁶ Bu kötülüklere dünya ses çıkarmamış ve bunları yapanlara "Sen işini bilirsin, istediğini yap" deme tavrı takınmıştır. Halkın rencide edilmesini

önleme girişimi de etkisiz, yetersiz ve başarısız olmuştur. Çünkü yetkili merciler suskun konum almıştır. Dış güçlerin Osmanlı vatan-daşı olan Ermenileri Müslümanların aleyhine teşvikleri onları zulüm ve tecavüze yönlendirmiştir.¹⁷ Artık azınlıkların batı tarafından himaye edilmesi girişimi süreklilik arz etmiştir.¹⁸ Buna karşı Müslümanlar mütakabiliyet esasını uygulamamıştır. Sahipsiz, desteksiz ve himayesiz kalan halk sorunlarıyla baş başa bırakılmıştır.

Ermenileri baştan çıkararak, Şark Meselesi adı altında ortaya attıkları birlikliklerinden yararlanmışlardır. Bunu her vesile ile devam ettirmişler ve bu bahaneyle din savaşı yapmışlardır. Hıristiyanları koruma adı altında Müslüman kıyımı dünyanın gözleri önünde yapılmış ve kimseden ses çıkmamıştır. Gerçek samimiyet arayışı ise Müslümanların beklentisidir. Duygulara tercüman olmak, olgunluğa erişmek ve özgür iradesini kullanmak bizim yaklaşımımızdır. Batı ise Ermeni'yi kimliğinden uzaklaştırmış, kendine benzetmiş ve kendi çıkarları uğrunda kullanırken, Müslümanlara bir insana yapılması düşünülemeyen kötülükler yapılmış veya yaptırmıştır.

2- Gönül Bağının Kurulması ve Güzel Münasebetler

Burada bir gönül ilişkisini de görmek gerekmektedir. Canlı şahit olarak birden fazla görgü şahidinden dinlediğim bir vakayı dile getirmek durumundayım. Müslüman delikanlılar gençliğin verdiği heyecan, aksiyon ve bakış açısıyla diğer din mensupları arasında Ermeni komşu kızlarına aşık oluyorlardı. Bu genç gönül alemine yenik düşüyor ve ferman dinlemiyordu. Oğlanın aile fertleri olaya biraz tereddütle yaklaşırsa da gavur kızı denen ve bu

(11) OBE, III, 144.

(12) OBE, III, 136.

(13) OBE, III, 161.

(14) OBE, III, 174.

(15) OBE, III, 179.

(16) OBE, III, 203.

(17) OBE, III, 238.

(18) OBE, III, 239.

vasfıyla anılan adayı gelin olarak almakta bir sakınca görmüyorlardı. İslam dini buna izin veriyordu. Onlar evlatlarının isteğini yerine getirmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Fakat kızın ailesi ve kilise asla buna izin vermiyordu. Özellikle de kilise yetkilileri bunu asla kabul etmiyor, o kızın böyle bir evliliği yapmasını reddediyordu.

Toplumda hoşgörü ortamının devamı barış, mutluluk ve iyi geçinme sürdürülürken, Müslümanlar gelini onlardan almayı tabii karşılıyordu. Delikanlı kız kaçırıldığında da gelini el üstünde tutuyorlardı. Ermeniler ise buna asla müsaade etmiyorlardı. Bunun en belirgin canlı şahidi ve büyük fotoğrafı Van Gölündeki Akdamar Adasının adında görülmektedir. Bir Müslüman delikanlı Tamara adında bir Ermeni kıza aşık olmuş, sevgilisine ulaşmak için karadan uzaktaki adaya kadar yüzerek gelme yoluna gitmiştir. Sevgilisine kavuşma mücadelesi vermiş ve içten gelen duygularla gönülden gelen muhabbetle bir aşkın sevgilisine bağlılığının içten gelen ifadesiyle ah sevgilim, canım Tamara anlamında Ah Tamara diyerek canını gölde verdiği için adaya Akdamar adının verildiği hikayesi bize bir mesaj vermektedir. Sevgi, aşk, muhabbet, fedakarlık, özveri ve iki sevgilinin kavuşma isteğidir. Bunlar farklı dinlere mensup insanlardır. Sevdiği Ermeni kızının yolunda canını veren ise Müslüman bir gençtir.

Bunun çok fazla örnekleri vardır. Kazakistan'da Uluslar Arası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi, Arapça Bölümünde hocalığım esnasında Bir kız öğrencimin Ermeni Elina, diğerinin Elisa isimli bir Rus olduğunu benim onlara muamelemde diğer Kazak öğrencilerden asla ayırmadığımı belirtmek durumundayım.

Aynı mekânda birlikte yaşayan insanlar, etnik ayrılık ve din ayrılığını dikkate almadan ve hiç önemsemeden sevgi bağı kurmuş ve evlilik gerçekleşmiştir. Bu evlilikler sağlandığında farklı iki aile bir olmayı başarmıştır.

İkili ilişkilerin en belirgin özelliği de öteki olarak görmeden komşu olmayı başarmış ve sağlıklı komşuluk ilişkileri kurulmuştur.

İrkçılığı besleyen hiçbir yaklaşım ve bakış açısı olmadan güven ortamı oluşmuştur. Taraflar birbirlerine güvenmişler ve en büyük değer olan aile fertlerini emanet etmişlerdir. Farklı yerleşim birimlerinde yaşayan Ermeniler özellikle ticari gayelerle buldukları mekânlardan ayrılıp İstanbul'a mal almaya giderlerdi. Bunu birden fazla canlı şahitten dinlemişimdir. Bir Ermeni tüccar, iş icabı uzağa giderken Müslüman komşusuna Kars, Van ve daha nice farklı ortamda çocukluğunu emanet ederdi. Gözü arkada kalmaz, onlara hiçbir zarar gelmez ve kötülük edilmezdi. Ticari faaliyetini tamamlayıp yaşadığı yerleşim birimine döndüğünde onun aile fertleri, iş yeri, dükkânı, maddi ve manevi her bir değerini güven içince bulurdu.

Müslümanlar, Ermeni komşularının her değerini muhafaza ederlerdi. Hane halkı Müslüman komşularıyla ilişkilerinde ve meskeninde mutluydu. İş yerlerinde kimse rahatsız edilmez ve hiçbir değere zarar verilmezdi. Burada belirgin olarak bir Müslüman duyarlılığı ortaya konurdu. Müslümanlar onları Allah'ın emaneti olarak görürler ve herhangi bir zarar gelmemesine özen gösterirlerdi. Asırlar, bu titizlik gösterilerek geçmiştir.¹⁹ Müslümanlara da hac yolculuğu gibi bir yolculuğa çıktığında Ermeni komşusu onun değerlerinin korunmasına özen gösterir ve ilişkiler bu bağlamda sürerdi. İnsanlık tarihinde bu ilişkilerin sayısız örnekleri vardır. Bunlar en tabii duygularla güven ortamında insani düşüncelerle yürütülmüştür. Bir tarih, bu güzel duygularla güzel insanların iyi niyetli, samimi, içten ve insani münasebetleriyle geçmiştir. Gelecekte emin olmak için geçmişin güzel alakalarının ve tatlı hatıralarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

(19) İbnü'l-Esir, el-Kamil fi't-Tarih, Beyrut 1979, II, 535.

3- Güzel Duyguların Zedelenmesi Sorunu

Zaman içinde bundan sonraki süreçte Batı'nın devreye girmesi, sömürge duygularının hâkim olması bu ortamı savaş ortamına çevirmiştir. Art niyetli ve kötü duygulu yaklaşımlar ilişkileri kötüye götürmüştür. Safiyet, arınmışlık ve temizlik gibi en güzel duyguların hâkim olması gereken din kurumunun kilise bağlamında olumsuzlukların içinde yer alması Batı'nın müdahalesi sonucudur. Onların kıskırtması, kendi çıkarları bağlamında akıl almaz kötü durumların yaşanmasına neden olmuştur.

İnsanlık için en temel sorun güvenin korunması ve bunun sarsılmamasıdır. Dış güçlerin yönlendirmesiyle kara tablolar ortaya çıkmıştır. Dış destekler içte Osmanlı vatan-daşı olan Ermeni teşkilatlarının yetkililerini şımartmıştır. Ermeni'ye sahip çıktığı görünümü veren Batı, aslında kendi çıkarlarını, öncemiştir. En güvenilen din kurumu ve kilise yetkililerinin de Batı'nın kendi menfaatlerine alet edilmesi son bulmuş bir süreç değildir.

Batı kendi kötülüklerine bahane ararken ırkçılığı şımartma ve etnik yapıyı önceleme yoluna gitmiştir. Bunlar ise Müslüman-Hıristiyan ilişkilerini çıkmaza sokmuştur. Olayların analizi yapıldığında merkezde Batı'nın varlığı görülmektedir. Hıristiyanların özellikle de Ermenilerin güvenliğini sağlama sözü gerçek bahane değildir. Kendi sömürge yaklaşımları ve her bakımdan sömürmek burada ana meseledir. Ermeniler o gün bu gün Batı desteğini arkalarına alarak faaliyet yürütmektedirler. Bölgemizdeki politikalar Batı'nın sömürge anlayışını yansıtır mahiyettedir. Kardeşlik duygularının itibar kaybetmesi, komşuluğun erozyona uğraması ve yaşanan acılarda ilgililerden tepki gelmemesi ve Ermeni örgütlerinin arkasında durmaları dikkat çekicidir. İnsani duygular dumura uğramış ve barışın kazanacağı hiçbir girişime yanaşmamışlardır.

Tarihi tecrübeye dayalı insani ve rasyonel güzellikler yıpratılmış, Müslümanlar muhataplarına düşman gösterilmiştir. Eski dostluklar son bulmuş ve güzellikler yok edilmiştir. Bunda kazanan Batı, kaybeden insanlık ve Müslüman Hıristiyan, Türk-Ermeni alakası olmuştur. Dünya bir samimiyet testinden geçerken, tarih Batı'yı ayıplayacak ve olumsuzlukların arkasında yer alan Ermeni kilise örgütleri yaptıkları ve sebep oldukları nedeniyle kınanacaktır.

Müslümanlar kimseye asla bir tehdit unsuru olmamıştır. Onlar kötülük etmeleri tasavvur edilemeyen topluluktur.²⁰ Dengeyi yitirme, insanlıktan çıkma, Batı'nın tavrında ve desteklediği kesimlerde belirgindir. İstenmeyen gelişmelerle baş etmek kolay olmamış ve Batı sömürme hedefine ulaşmak için çalışırken, dünya buna reaksiyon göstermemiştir. Batı medeniyeti İslâm medeniyetini yok etme girişiminde Ermenileri kullanmıştır. Haçlı seferleri düşüncesi hiçbir zaman bitmemiştir. Farklı boyut, konum ve görünümde varlığını sürdürmüştür. Öyle de olsa insanlık ölmemiştir. Hak ve adaleti savunan her din ve etnik kesimden insanlar vardır. Bunların seslerini yükseltmeleri etkili olacaktır.

Batı'nın oyunlarının farkında olan çok sayıda şahsiyet vardır. Barış ortamı, birlik, beraberlik ve bütünlüğün korunduğu coğrafyada Batı'nın istediği kargaşadır. Bu halin devam etmesinden yana tavır almaktadır. Eski dostları hasım yapmak için her yola başvurmaktadır. İnsan hakları ve insani hukuk zedelenmişse, burada Batı'nın gelecek kurgusu ve emperyalist düşüncesini hakim kılma yaklaşımı işin merkezinde yer almaktadır. İnsanlık tarihi içinde büyük emeklerle oluşan karşılıklı itimat ve güzel ilişkileri geliştirme yaklaşımı Batı'nın girişimi ile rafa kaldırılmıştır. Oynanan oyunların farkına varan bilinçli insanlar, bu oyunları bozacak ve barış için mücadele verecektir. Bu hususta dini ve etnik farklılıklar dikkate alınmayacak insanlığın barış ve huzuru öncelenecektir.

(20) Yakubi, Tarih, Beyrut 1992, II, 158.

Müslümanların hoşgörülü yaklaşımı ve insani duygularla hareket etmesi yeterli olmamıştır. Batı maharetle basit ve münferit hadiseleri büyütüştür. Ermenilerin azınlıkta oldukları ortamlarda Müslümanların öldürülmesi yoluyla Ermenileri çoğunluk haline getirme girişimlerini organize etmiştir. Batı'nın büyük oyun, hile ve tuzaklarının göstergesi olan gelişmeler ancak zamanla sağduyu sahibi kimselerce fark edilecektir. Kendi kazanımları uğrunda tüm değerlerin yok edilmesi, insani duyguların zedelenmesi ve yaşanan olumsuz gelişmeler, Batı açısından önemsizdir. Uzun tarihi tecrübeyle kazanılan güven sarsılmış ve insanlar en güvendiği kesimden kötülük görür konuma gelmiştir. Bu hasımlık tohumlarını ekme ve muhatabını öteki görme fikrini telkin etme Batı'nın kendisi açısından en büyük başarısıdır.

6 Batı'nın üst düzey yöneticileriyle görüşmeler yapmayı kilise yürütmüştür. İrtibatları sağlamada üst seviye mevkiler Ermeni rahiplerin elindedir. Bu işler için onlar gönderilmiştir.²¹ Bu da dini kendi kötü emellerine alet etmede Batı'nın sınır tanımazlığından kaynaklanmaktadır. Batı'nın her türlü kötülüğü görmezden gelmesi, Ermeni'ye aşırı ilgi göstermesinin ve tek taraflı destek vermesinin sayısız örnekleri bulunmaktadır. Ermeni piskoposları ile Batılı sefaret yetkilileri ve siyasilere sürekli birlikte hareket ederken, bu ilişki ve aşırı alakalar dindarlık duygusundan kaynaklanmış değildir. Bunlar ilk olmadığı gibi son da değildir.²²

İlişkilerde komitecilerin yaptığı haksız yere Müslüman öldürme, fitne çıkarma, sorun oluşturma, fitnenin bastırılmasına da fırsat vermeme, Batı'nın yaklaşımının özünü oluşturmaktadır. Siyasi yaklaşımın kilise ayinlerine kadar gitmesi en belirgin işlerdendir.²³ Yalan üzerine kurulu bir nüfus abartması ve daha sonra da bunu öldürülen Hıristiyan insan sayısına yansıtılmalarında görülecektir.²⁴ Dıştan Osmanlı ülkesinin iç işlerine karışmalarının sınırı kalmamıştır.²⁵ Bu müdahale idamlıkları kurtarma ve mahkeme kararlarına

müdahale etmeye kadar varan bir yaklaşımdır. Batı'nın basın yayını her vesile ile Ermenilerin arkasında ve yanında yer almıştır.²⁶

Hıristiyanların korunması Batı'nın tarafgirliği ve genel yaklaşımına eşkıyanın himayesi dahildir.²⁷ Müslüman-Hıristiyan çatışmasını çıkartıp sonra da Hıristiyanlara her çeşit desteği vermek, Batı'nın temel yaklaşımıdır.²⁸ Verilen yanlış bilgilerle Müslümanların manastırlara saldırdığı türden haberler yapıp Batı'yı basın yayın yoluyla uydurma haberlerle galeyana getirmek ve yanlış bilgilerini doğru göstermek, Batı'nın en mahir olduğu işlerdendir.²⁹ Basın yayını elinde bulundurmuş ve bu yolla istediği haberi suni olarak oluşturup neşretmiştir. Burada dikkati çeken ise insanların dini duygu ve inançlarının kötüye kullanılmasıdır.

Gayri Müslimlerin haklarını gözetmek, Batı'nın kendini empoze ettiği durumdur. Komiteler sürekli faaliyetler yürüterek Batı'yla birlikte ve Batı'nın istediği doğrultuda girişimlerde bulunmuşlardır.³⁰ Basın yayını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmişlerdir. İsyanlarını ve kendileriyle ilgili haberleri rahatlıkla yayınlamış ve haber yapmışlardır. Ermeni Başpiskoposları dini görevlerin ötesinde siyasi etkinlikler yürütmüşlerdir.³¹ Bunu faaliyetlerine, mektuplarına ve ortamlarına yansıtmışlardır.

Sömürge döneminde Batılı Hıristiyanların Doğu Hıristiyanlarını koruyucu konum aldığı görülmektedir. Bu bağlamda kendilerini Ermenilerin koruyucu/hamisi konumunda görmüşlerdir.³² Batılı büyükelçiler Ermenileri her vesileyle koruma pozisyonu almışlardır. Herhangi bir Ermeni suçlunun tutuklanması

(21) OBE, I, 154.
(22) OBE, I, 181.
(23) OBE, I, 73.
(24) OBE, I, 74.
(25) OBE, I, 75.
(26) OBE, I, 92.
(27) OBE, I, 120.
(28) OBE, I, 144.
(29) OBE, I, 148.
(30) OBE, I, 3-6.
(31) OBE, I, 29.
(32) OBE, I, 26.

gibi hadiselerde Batılı sefaretler ve özellikle bizzat büyükelçiler devrededir.

İslam yurdunda olay çıkarma hadiselerinin arkasında Batılıların olduğu belgelerle kanıtlanmıştır.³³ Rahiplerin mesken gibi yerlerini silah deposu haline getirdikleri belirlenmiştir.³⁴ Karışıklık çıkarma faaliyetleri ise Batılı diplomatların bilgisi dahilinde yürütülüyordu. Ayaklanma çıkarıcılar Batılıların teminatı altına alınıyor ve ülke dışına götürülüyordu.³⁵ Ermenilerin içinde yer aldığı hadiselerin perde arkasında Batılı askeri ataşelerin kışkırtmalarının varlığı tespit edilmektedir.³⁶ Kışkırtılanlar genelde anarşi gruplarıdır. Gayri Müslimlerin özellikle de Ermenilerin mazlum konumunda oldukları, Batı basınında sıklıkla yayınlanan ana konulardır.³⁷ Osmanlıda gayri Müslimlerin lehine ıslahat talebinde bulunmaları “İç işlerine karışmama” ilkesini yok sayarak yapıyordu.³⁸

Ermenilerin nüfus yoğunluğu ve çoğunluk gösterme girişimleri o kesimi haklı çıkarma girişiminden ibarettir.³⁹ İleri düzeyde sürdürülen yazışmaları, görüşmeler ve kesintisiz devam eden muhabbetlerin perde arkasındaki gerçeklerin görülmek istenmesi dikkat çekicidir.⁴⁰ İç içe bir ilişkiler yumağı vardır. Ermeni komitelerinin kurulması ve bunların Batılı işgalcilerle birlikte olmaları, birlikte hareket etmeleri karşılıklı çıkar esasına dayanıyordu.⁴¹ Bu da onların aralarında ayrılığın olmadığını göstergesidir. Osmanlı vatandaşı olan Ermenilerin Batılı işgal güçlerinin ordusunda gönüllü olarak işlerinin ne olduğunu sormak hakkımız olsa gerektir.⁴² Olayların perde arkası görülmeden ve onların aralarındaki din birliği gerçeği bilinmeden meseleleri kavramak kolay olmayacaktır.

4- Değer Bilinci ve Değerlerin Korunması

4.1-İslam'da Değerleri Koruma Durumları: Müslümanların en temel düşüncesi değer bilincidir. Bu da beş ana meselede kendini gösterir. Bunlar: Mal, can, din, iffet

ve akıldır. Bu ana değerler korunacaktır. Bir Müslüman muhatabının kim olduğuna bakmadan ve onu ötekileştirmeden onun değerlerini korumakla yükümlüdür. Bu bağlamda can güvenliği ve diğer değerleri ilgilendiren güvenlik sağlanacaktır. Müslümanların yönetiminde yaşayan İslâm'ın dışındaki dinlere mensup kimselerin dini değerlerini İslam hukuku korumuş ve onların kilise gibi kurumları muhafaza edilmiştir. Patriklikleri kurulmuş, patrik geniş yetkilerle donatılmış, ayin yapma ve her türlü dini törenlerini yürütmelerine imkan sağlanmıştır.

Müslümanların arasında yaşayan Ermeniler ve diğer etnik gruplar tüm kültür değerlerini korumuşlardır. Onların herhangi bir zarar görmemesi için özen gösterilmiştir. Dil, folklor ve bağlı bulunduğu medeniyeti tüm değerleri ile korumuşlardır. Zarar görmemeleri ve himayede kalmaları için çaba verilmiştir. Özellikle ekonomide, sanatta ve her türlü meslek alanında durumlarını iyileştirmişler ve zenginleşmişlerdir.

Müslüman algısındaki güzel ilişkileri sürdürme gayretini korumuştur. Ramazan gibi Müslümanların oruçlu olduğu zamanlarda Ermenilerin dışarıda açıkta bir şey yiyip içmediği, sıklıkla vurgulanan güzel yaklaşımlardır. Müslümanların yiyecek ve içecekleri Ermeni komşularıyla paylaşması, en güzel ahlak örneğidir. Müslümanların bu yaklaşımında paylaşım duygusu ve güzel alaka vardır. Komşuya değer vermesi imkanları bölüşme, ihsan ve ikramda bulunma duygusu en güzel yaklaşımlar arasındadır. Batı tüm bu duyguları yıpratmış, bunu onarmak da kolay olmamıştır. Müslümanlar güven verici tutumu sergilediği halde, Batı tarafları hasım göstermeyi devam ettirmiştir. Müslümanların

(33) OBE, I, 45.
(34) OBE, I, 47.
(35) OBE, I, 55.
(36) OBE, I, 57.
(37) OBE, I, 64.
(38) OBE, I, 69.
(39) OBE, I, 75.
(40) OBE, I, 189.
(41) OBE, I, 205.
(42) OBE, I, 220.

ortaya koyduğu güzel insani hassasiyetler ve vicdani yaklaşımlar ise kötüye kullanılmıştır.

Farklılıkların sürekli öne çıkarılması toplumda uyuşmazlıklara neden olmuştur. Birbirlerine karşıt olmayanlar, karşıt haline getirilmiştir. Sürekli Ermeni ayrılıkçı örgütlere destek vererek yüksek seviyedeki itimadın sarsılmasına neden olmuşlardır. Batı'nın Ermenilere getirdiği ulusal devlet kurma önerileri tüm değerleri alt üst etmiştir. Milliyetçi bir Ermeni'nin sıcak bakacağı teklifleri cazip bir şekilde sunmuş, Ermenistan kurulurken, o ortamda yaşayan ve oranın yerli halkı olan Müslüman varlığına son verildiği gibi cami ve benzeri değerler yok edilmiştir. Müslümanlar Ermenilerin maddi ve manevi varlığını korurken, Müslümanların onlardan gördüğü ise acımasızlık ve değerlerin yok edilmesidir.

Batı hiçbir zaman kendisinin sebep olduğu olumsuzlukları sonlandırmamış, Müslümanlara yapılan kötülükleri kınama dahi yapmamıştır. Bunun yanında duyarlı şahsiyetler var olsa da onların girişimi yetersiz kalmaktadır. İstanbul'da Ermeni Patrikhanesinin Fatih zamanında 1461'de kurulması onların kimliklerinin bu çerçevede korunmasını sağlamıştır. Kimlikleriyle asırlarca ayakta kalmalarının ortamı oluşturulmuştur. İç işlerinde serbest kalmışlar ve devlet hizmetinde önemli, çok ileri düzeyde görevler almışlardır.⁴³

Müslümanlarla Hıristiyanların ortak birçok değeri vardır. İslam onları kendine yakın bulmuş ve onlarla ilgili hükümler belirlemiştir. Ortak değerlere bağlılık esastır. O da Allah inancı ve buna bağlı olarak, peygamber, melek, ilahi kitap, kader, diriliş ve ahiret inancıdır. Müslümanların yönetimindeki insanlar geçmişte en huzurlu günlerini yaşamışlar ve onların inançları sorgulanmamıştır.

Müslümanların Hıristiyanlarla ilişkisi İslam'ın gelişi ile birlikte başlamıştır. Bu alaka köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Bu irtibatın temelde yoğun inanç yönü vardır. İslam onları Ehl-i kitap olarak vasıflandırmıştır. Bu dinin mensuplarını özel bir statüde tutmuş-

tur. İlişkilere dinin metinleri çerçevesinde netlik kazandırılmıştır. Müslümanlar bu ruha ve elde ettikleri yaklaşımla Hıristiyanları diğer din mensuplarından ayrı olarak kendilerine yakın hissetmişlerdir. Ayetlerde sunulan izah, ilişkilerin inanç boyutuna açıklık getirmiştir. Allah'a İsa'yı oğul edindiğini isnat edişlerini ayetler haber vermiştir.⁴⁴

Ayetlerde sunulan değerlere yüklenen anlamı doğru anlamak ve algılamak gerekmektedir. Burada dinin kullandığı bir lafza farklı kesimlerin yüklediği anlam önem arz eder. Onun içeriğini nasıl doldurduğumuz önemlidir. Farklı dönemlerde bu ifadeye yüklenen anlamı nasıl sürdürdüğümüz ve hangi açılımları getirdiğimiz anlaşılmalıdır. Burada iki ayrı dinin inanç dünyası görülmekte ve bu durum hayata yansıtılmaktadır. Bu nedenle tarafların ilişkilerine etkisi sürekli. İnanç değerleri hayatta etkili ve geçerli olan gerçek değerlerdir. Bunun başında Allah'a ve dolayısıyla gayb alemine inanma vardır.⁴⁵

Bunun yanında ortak değerler olan peygamberliğe ve vahiy gerçeğine inanma vardır. Böyle olmakla beraber, Hıristiyanlarda peygambere insanüstü anlam yükleme vardır. Ahiret ahvali temel prensiplerdendir. İnanç değerleri ortak değerlerdir. Her iki din de semavi olma vasfıyla ilahi prensip olarak belirlenen hususlara inanmayı kabul edeceklerdir. İslam'ın özünü ve ruhunu koruduğu önceliklere ise insan elinin müdahale ettiği ise bir gerçektir.

Temel sorun lafızlara yüklenen anlamlarla ilgilidir. Müslümanlar Allah'ın kemal sıfatlarla muttasıf, noksanlıklardan münezzehe olduğunu ve peygamberlerin şanlarına uygun ifadeler kullanmayı temel ilke kabul etmişlerdir. Kutsal değerler hakkında söyleyecekleri

(43) Kürekcı, Cahit, Türk-Ermeni Sosyal Münasebetleri, Tarihte Türkler ve Ermeniler, İlk Ve Ortaçağ, TTK Ank., 2014, I,17.

(44) Bakara 2/116; Yunus 10/68; Meryem 19/88; Enbiya 21/26). Ayetler Allah'ın ihtiyaçtan uzak olduğunu belirtmiştir (Bakara 2/267; Enam 6/133; İbrahim 14/8). "O doğurmamış ve doğmamıştır" (İhlas 112/3) ayeti tevhit inancını vurgulamıştır.

(45) Kendilerine mühlet verilmiştir (Maide 5/15, 18; Bakara 2/62-100, 118, 146; Al-i İmran 3/64, 66, 113, 146,164, Nisa 4/171; Araf 7/156; Tevbe 9/29).

sözlerinde hassastırlar. Hıristiyanların Allah Teala ve Hz. İsa başta olmak üzere diğer kut-sal değerlere kullandıkları birçok ifade Müs-lümanlar açısından uygun olmayan sözlerdir. Din samimiyetle kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Allah içindir. Başta inancın doğru olması, ibadetlerin makbul oluş şartlarına uygun olarak yapılması ve iki cihan saadetini sağlamayı hedeflemesi beklenir. Mukayese-li yaklaşımla bakıldığında İslam tüm beşeri kendisini kabul etmeye çağırılmış, Ehl-i Kita-ba bunu açık olarak sunmuştur. Muhatapla-rından bu çağrıya olumlu cevap vermelerini beklemektedir.⁴⁶ Farklı bakış açılarının bu-lunmasıyla beraber farklılıklar korunarak bir-likte yaşama gerçekleşmiştir.

Müslümanlarla diğerleri arasında bir ayırım yapılmaksızın eşit muamele yapıldığı dönemde dahi Ermeni kökenli askerlerin işgal kuvvetleriyle birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır.⁴⁷ Şımartılanların yaptığı gasp ve yağma sıradan hadiseler haline gelmiştir.⁴⁸ İşgal bölgelerinde taarruzların önü alınama-mış, evlerin basılmasına kadar olumsuzluklar yaşanmıştır. Ermenilerle yabancı güçler bir-likte hareket etmişlerdir.⁴⁹ Tüm hadiselerde zarar gören Müslümanlardı. Ermeni asker-lerle işgalci güçlerin birlikteliği Müslüman-ların aleyhine olmuş ve Müslümanlar üzücü vakalar yaşamışlardır. İşgalci güçler planlı bir şekilde gelirlerken, askerleri arasına Ermeni savaşçıları almışlardır.⁵⁰ İşgal ortamlarında sürekli olaylar yaşanmış, Ermenilerin gönüllü katılmak suretiyle de işgale destek verdikleri tespit edilmektedir.⁵¹ Onların Osmanlıda ha-berleşme dahil pek çok faaliyete engel olması söz konusudur. Bu arada Rum ve Ermeniler Müslümanlara karşı ittifak halinde hareket etmişlerdir.⁵²

Müslümanların karşı karşıya kaldığı olumsuz tutum, hakaret ve tecavüze uğra-maları planlıdır.⁵³ Halktan olmayan çetelerin halkın arasına sızarak ve halktan görünerek kışkırtıcı faaliyetler yürütmesi⁵⁴ ve her bir gelişmede Ermenilerin, Müslüman halkı ra-hatsız ettiği ve huzursuzluk çıkardıkları tespit

edilmektedir.⁵⁵ İşgal kuvvetlerinin kıtalarında planlı şekilde oluşturulan Ermeni birlikleri, çeteler ve taraftarlar birlikte hareket edince tüm olumsuzluklar Müslümanların aleyhi-ne gelişmiştir.⁵⁶ İşgalcilerle birlikte faaliyet yürütenlerin reva gördükleri zulüm ve halka onur kırıcı davranışlar vardır.⁵⁷ Tüm bunlara rağmen Müslümanlar olanları sineye çekme, katlanma ve inadına tahammül gösterme yo-lunu seçmişlerdir. Toplu halde kurşuna diz-me hadiseleri farklı yerlerden gelen Müslü-man kıyımı vakalarındandır.⁵⁸ İşgal güçlerinin birliklerinin yüzde sekseninin Ermenilerden oluştuğu tespit edilmektedir.⁵⁹ Vakalar tü-müyle mazlumların tecavüze uğraması ve vic-dansızlıktan ibarettir.⁶⁰ Halka yapılan sayısız kötülükler nakledilmektedir.⁶¹ Buna karşı Müslüman halk mukabelede bulunmamış ve devletin tedbir almasını beklemiştir. Bu da her ortamda yeterli olmamıştır.

4.2-Batının Hıristiyanları Himaye Fikri:

İslami fetihler sonunda, İslam'ın yayılması sü-recinde Müslümanlarla diğer din mensupları içinde Ermeniler de yerini almıştır. Onlardan İslam'a gelenler Müslüman muamelesine tabi tutulmuş ve Müslümanlarla kardeş olma ko-numunda varlığını sürdürmüştür. Kendi men-subu bulunduğu dininde kalmayı seçenler ise Müslümanların yönetimine itaat ettikleri müddetçe tüm değerlerini koruyarak tarih boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir. Onlara asla ilişilmemiş ve varlıkları maddi ve manevi değerleriyle korumada tutulmuş, kimlikleri-ne ilişilmemiştir. Müslümanların yönetimine isyan edenlerin itaat etmesi sağlanmış, sava-

(46) Ebu'l-Faql Şihabuddin, el-Alusi, Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'anı'l-Azim, Beyrut, trs., XXVII , 166; Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İst., 1960, VII, 473.

(47) OBE, II, 3.
(48) OBE, II, 6.
(49) OBE, II, 14.
(50) OBE, II, 19.
(51) OBE, II, 24.
(52) OBE, II, 50.
(53) OBE, II, 51.
(54) OBE, II, 83-4.
(55) OBE, II, 88.
(56) OBE, II, 98.
(57) OBE, II, 125.
(58) OBE, II, 134.
(59) OBE, II, 136.
(60) OBE, II, 143.
(61) OBE, II, 166.

şanlara karşı nefis müdafaası yöntemi sürdürülmüştür. Bu yaklaşım İslam'ın belirlediği bir çizgi olarak korunmuş ve buna bağlılıkta duyarlılık gösterilmiştir.

XIX. Yüzyılda öldürülen Müslümanların ve çok sayıda insan katliamının gerçekleşmesinde örgütlerin elinin olmadığı iddia etmek mümkün değildir. Maddi çıkarlar temin etme, menfaat çevrelerine hizmet sunmak için insani değerlerin yok sayılması, iyilik gördüğü çevrelere kötülük etmeye kalkışma uzun vadede hiçbir yarar sağlamamaktadır. İnsanlar başkasına zarar vererek kendine fayda temin etmek yoluyla güzel ve kalıcı münasebetler kuramazlar. Birtakım kimseler dini kurumlarını ve değerlerini çarpıtarak, insanlardaki yardım etme duygusunu hedefinden saptırarak olumlu bir sonuç elde edemediklerinin bilincinde olmak durumundadırlar.

5- Mutlu Gelecek Kurgusu

10 Her ne kadar geçmişte olumsuzluklar yaşanmışsa da gelecekte sağduyunun ve selim aklın hakim olacağı ümidini taşıyoruz. Eğitimli insanlar oynanan oyunların, hazırlanan hile ve tuzakların farkına varacaktır. Ermeniler özellikle Osmanlı döneminde en güvenilen kesim olduğunu, bakanlık gibi üst düzey mevkilerde yer aldıklarını ve Müslümanların onlara güvenerek bu mevkileri emanet ettiğini bilecektir. Dış temsilcilik ve sefaretlerde en üst düzeyde yetkili olarak çalıştıkları bilinmektedir. Bu güzel münasebetlerin batının kötü niyeti ve olumsuz yaklaşımı nedeniyle kötüye gittiği görülecektir.

Şayet uzun tarih boyu Ermeniler din, dil, kültür, folklor ve tüm değerlerini uzun geçmişte koruyabilmişse, bunda temel faktörün onların vatandaşı oldukları Selçuklu ve Osmanlı gibi iyi niyetli yönetimlerin sağladığı imkanlarla yürütüldüğü görülecektir. Bu durum İslam'ın erken dönemindeki fetih hareketlerinden itibaren devam etmiştir.⁶²

Günümüzde ise Ermeniler Müslüman yöneticilerin koruduğu, onlara ait değerlerin

küresel kültürün etkisinde yok olduğunu görecektir. Batı onlara bir Ermenistan vermiştir. Fakat Batıda yaşayan Ermeniler başta dilini kaybettiler ve Batı dillerini konuşmaktadırlar. Halbuki onların dil ve tüm diğer değerlerini biz korumuştuk.⁶³ Onların dini duygularının günümüzde en aza indiği görülmektedir. Çünkü batıda yaşadıkları ortamlarında Ermeni kiliseleri bulunmamakta veya yeterli olmamaktadır. Halbuki dini kurumlarını tüm yapılanmasıyla biz muhafaza etmiştik. Bir camiyi korur gibi onların dini değerlerini korumuştuk. Son olarak da günümüzde Akdamar Adasındaki kiliseyi restore ettik ve haç alametlerini bizzat biz diktik. Batı Müslümanlara ait tüm değerleri yok ederken, kendi değerlerini hakim kılmakta ve bunları empoze etmektedir.

Duyarlı Ermeniler doğru tarihi tetkik yapmak suretiyle bizim tarafımızdan kendilerine yapılan iyiliklerin farkına varacaktır. Batının onlara iyilik görünümü olarak yaptığı kötülükleri görülecektir. Onlara bir Ermenistan verilmiş görünmektedir. Fakat bu gidişle uzun yıllar sonra batının potasında eriyen ve yok olan sadece tarih kitapları arasında yer alan bir Ermeni varlığından bahsedilecektir. Ermeniler sadece tarih sayfalarında yer alacaktır. Çünkü Batı kendi yörüngesine aldığı herkesi tüketmektedir. Batı kültürünü hakim kılarken onun dışındaki etnik yapıların kültürünü tüketmektedir.

Sağlıklı düşünen bir Ermeni aydını yüzlerce yıl sonrasını tasavvur ettiğinde kendi geleceğinin yok olmaktan ibaret olacağını görecektir. Buradan hareketle Türklerin onlarla uzun tarihte ne kadar ve hangi düzeyde, neleri, niçin, kim adına yaptığını anlayacaktır. O zaman da iş işten geçmiş olacaktır. İyilik gördüğü Müslümanlara kötülük etmek ve nimate nankörlük etmek onlara hiçbir kazanım getirmeyecektir. Geçmişte ötekileştirmeden muhataplara gösterilen hoşgörüyü hayran olmamak mümkün değildir. Yanık bağırlı

(62) Belazuri, Ahmet b. Yahya, Fütuhu'l-Buldan, Beyrut 1987, s. 277.

(63) Belazuri, a.g.e., 282-3.

Anadolu insanı kötülük yapamaz. Ermeniler Batıların onlara yaptığı iyilik görünümü kötülükleri gördüğünde iş isten geçecek, bir ah çekecek, pişmanlık duyacak ve o zaman nedamet faydasız olacaktır. Temennimiz ise hukukun kendi mecrasında yürütülmesidir. Konu hukuk dışı işler ve yöntemlerle yürütülmemelidir.

Geçmişin bilincinde olmak, geleceği doğru planlama ve kurgulamayı sağlayacaktır doğru bilgiye vakıf olmak, gerçeklere ulaşmayı ve yanlış yönlendirmelerden kurtulmayı sağlayacaktır. Hak ve adalet yanlıları birbirine yardımcı olursa, doğruluk ve dürüstlük kazanacaktır.

Gerçeklere inanmaktan vazgeçmemek, realiteyi görmeyi sağlamaya yardımcı olacaktır. Kader iki kesimi bir coğrafyada buluşturmuşsa, bunlar kendi ilişkilerini doğru kurarak oyuna gelmemeyi başaracaklardır. Başkasının kurgularını alma yerine, biz kendi geleceğimizi sağlıklı kurgulama gücüne sahibiz. Bu güç azımsanmamalı ve özümsemelidir. Dostluk ve barışın hasımlık düşüncesine galip gelmesi mümkündür. Bizim, güzel beklentilerde bulunmak hakkımızdır. Çünkü yanlışlar bizim tarafımızdan yapılmamıştır.

Münferit vakalar ise genele ve tümüyle bir tarihe mal edilemez. Uzun geçmişte fertler arası münasebetlerde yaşanan olumsuzluklarda adalet tecelli eder. Kilisenin meselelere yaklaşımını doğru algılamak, ülkemizin Batıyla ilişkilerindeki yaşanan olumsuzlukların ve tıkanıklıkların nerede yaşandığını tespiti ve gelişmelerin perde arkasını görmeyi sağlar. Aksi takdirde kilise gerçeğini kavramadan sorunları kavramak mümkün olmaz. Ülkemin dış politikasında nerede bir tıkanıklık varsa, bununla ilgili farklı din faktörü ve kilise yetkililerinin etkisi görülüyorsa, meseleler doğru görülmemiş demektir. İyi niyetlilerin dahi kilise yetkililerine karşı duramadığı gerçeği bilinmelidir.

Sürekli gündeme getirilen tarih yorumlamaları ve temasının kilisenin işine yaradığı

anlaşılmaktadır. Bu tema ile milli duyguları canlı tuttukları, duygusal meseleleri dile getirerek cemaatleri arasında kenetlenmeyi sağladıkları görülmelidir. Konu sadece siyasi düzeyde kalmamakta, milli duygular, din temasıyla perçinleştirilmektedir. Kimse ortaya atılan yaklaşımların yanlış olduğu ve gerçeği yansıtmadığını dile getirmemektedir. Çünkü kilise gerçeğinde bu kurumun görüşlerine ve ortaya attıklarına muhalefet edilememektedir. Belki de doğru bilgilerin sunulması din kurumu yetkililerinin de kendilerini sorgulamasını sağlayacaktır.⁶⁴

Geleceğin kin, öfke ve hasımlık üzerine oturtulması kabul edilemez bir yaklaşımdır. Nesillerin bu ve benzeri olumsuz duygularla yetiştirilmesi kötü geleceğin habercisidir. Mütakabiliyet esası dikkate alınarak hareket edilmesi dengeli olmayı sağlayacaktır. Batı'nın misyonerlik faaliyetlerinin ülke içinde olumsuz gelişmelere neden olacağı baştan belliydi. Batı kendisiyle din bağı olan kesimleri sahiplenmiş, sonra da onları kendi dini yapısına çekme faaliyetini ortaya koymuştur. İslam'da ise dinin onlara verdiği haklar vardır. Uygulamada dinin verdiğinden daha fazlasıyla sınırlar aşılarak özellikle Ermenilere devletin en sırlı işleri teslim edilmiştir. Bunun yanında patriğin çok geniş yetkilerle donatıldığı, liderlik vasfının kapsam alanının geniş tutulduğu, adeta tüm yetkilerin sahibi konumuna getirildiği görülür. Bu yetkiler Müslümanlardaki müftü gibi kimselerin yetkilerinden çok daha ilerde bir konumdadır. Mukayese edilemez bir seviyeye yükseltilmiştir. Bir Hıristiyan, ülkesinde sahip olduğundan daha ileri düzeyde fermana göre hukuku belirlenmiş ve hukuk içinde hareket etmesi sağlanmıştır. Ülkenin zayıfladığı dönemde ise bu haklar olumsuz yönde kullanılmıştır.

Üst düzey temsil yetkisinin verilmesi, sıradan dini ayinlerin yapılmasını aşan bir organizatörlük ve siyasi içerikli bir yaklaşım söz konusudur. Zira kilise sadece dini törenlerin

(64) Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İst., 1987, s. 149.

yapıldığı bir yer değil, aynı zamanda bir eğitim kurumu, misyonerlik faaliyetlerinin merkezi ve zaman içinde siyasi faaliyetlerin de merkezinde yer almıştır. Bu aşırı donanım yanında, Batının desteğiyle istenmeyen durumlar yaşanmıştır. Aşırı yetki ve liderlik müstakil hareket etmeyi beraberinde getirmiştir. Cemaat, liderine sıkı bağlı konum almış ve ulusal duygular zirve yapmıştır. Günümüzde ise Müslümanlar ötekileştirildi. Müslüman'ın Müslüman'ı yok ettiği bir döneme gelindi. Bu tuzaktan çıkış bilinçlenmeyle mümkündür. İki din mensubu Müslüman ve kitap ehli Ermeni birbirlerinden planlı şekilde uzaklaştırıldı. Bununla birlikte Müslümanlar kötü duruma düşürüldü. Tüm bu yaşananlar, selim akılla sorgulanmalıdır.

Geçmişte Ermeniler nizamnameye bağlıken, zamanla kural tanımaz olmuştur. Zor koşullar içinde yaşamak ve savaş ortamı Batının sebep olduğu bir durumdur. Uzun tarihi süreçte yaşanan güzelliklerden sonra Batının devreye girip kışkırtmalarını sürdürmesiyle acılar yaşanmıştır. Bunun canlı şahitleri ve felaketleri yaşayanların itirafları söz konusudur.⁶⁵ Burada zulmü yaşamış insanların beyanları vardır. Müslümanlara katliamların reva görüldüğü, bunun acımasız yöntemlerle yapıldığı ve Müslüman'a soykırım uygulandığı ortaya konmaktadır.⁶⁶ Batılılar Ermeni Milliyetçiliğini zirveye taşıyarak bunu yaptırmışlardır.⁶⁷ Duyguların kabartılmasında dış güçle birlikte kilise teşkilatı hep öndedir.⁶⁸ Zalimin kendini mağdur ve mazlum göstermesi her türlü vesile kullanılarak yayılmaktadır.⁶⁹ Buna karşı doğruların ortaya konması, hak ve adalet taraftarlarının gerçeklerle buluşması sağlanmalıdır. En çok kullandıkları tehcirde dahi gidenler geri getirilmiş ve iskan edilmiştir.

Ermenilerin ve geneliyle Batı'nın merkeze dini koyması açık olarak görünen bir husustur. Kilise yetkililerinin hatırası olarak yazılan eserlerin tercüme edilmesini ve kaynak olarak bunların alınmasını önermektedir. Bu durumda merkezde din vardır. Aynı durum

başka meseleler ve farklı ülkelerle ilişkilerde de söz konusudur. Merkezde kilise vardır.

Sonuç

Umarız aydın insanlar büyük güçler tarafından hazırlanan ve dönen dolapların farkına varacaktır. Kışkırtmalar ve oyuna getirmelerin temelinde Batının emperyalist düşüncelerine hizmet eda etmek olduğu belki zamanda anlaşılacaktır. Geçmişin doğru algılanması Batının başının altından çıkan istenmeyen hadiseler doğru algılanacaktır. İnsanlar arasında sevgi, içten olma, muhabbet ve hoşgörünün oluşmasında Müslümanların etkisi anlaşılacaktır. Sevgiye muhtaç insanların bizimle birlikte olduğunda gülmeyi gerçekleştirdiğini görecektir. Bizim asla hak-hukuk zayi etmediğimiz ve değerleri koruduğumuz açıktır. Tüm bunlar Türklerle Ermenilerin kol kola yürüdüğü günler hatırlanarak anlaşılacaktır.

Yeni nesil Batı'nın kin ve nefret tohumu atışının ürpertici olduğu ve insanı vahşileştirdiğini anlayacaktır. Gerçekler anlaşılacak, Müslümanların samimi ve iyi niyetli olduğu görülecektir. Müslüman yöneticilerin işi ehline verme, adil davranma, adaleti dağıtırken insanlar arasında herhangi bir ayırım yapmadan eşit mesafede olmayı başardığı görülecektir. Barış arayanlar, yapılan itham, iftira ve asılsız suçlamaların farkına varacaktır. Sağduyu ile hareket edenlerin zihinsel bakış açısı düzelecektir.

Batı'nın ikiyüzlülüğü, art niyeti, aradan geçen uzun zamandan sonra da olsa anlaşılacaktır. Yaşanan acılara, Müslümanların sebep olmadığı, onların huzur, barış ve hoşgörü medeniyetinin sembolü olduğunu kavrayacaktır.

(65) Alpaslan, İsmet, Ağrı Bölgesinde Ermenilerin Yaptığı Katliamlar, Ağrı 2008, s.1-477.

(66) Alpaslan, a.g.e., s. 338

(67) Cengiz, Recep, "Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşu/Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım", Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Kayseri 2009, IV, 9.

(68) Çelebi, Onur, "Ermeni Ruhaniyatında Bağımsızlık Fikri", Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Kayseri 2009, III, 405.

(69) Koçak, Sadı, Tarih Boyunca Ermeniler Ve Türk Ermeni İlişkileri, Ank., 1967, s. 151.

Vicdanı olan Ermeni, geçmişin güzelliklerinin farkına varacak, onların en huzurlu dönemlerinin bizimle birlikte oldukları dönemde olduğunu ve tüm değerlerinin ayakta kaldığını görecektir. Geçmişte İslam medeniyeti mensuplarıyla Ermenilerin güzel asırlar geçirdiğini bilecek ve gerçeklerin farkına varacaktır.

Batı'nın insan haklarını ihlal ederken Müslümanların değerleri koruduğu bir gün anlaşılacaktır. Mağdur, mazlum, garip ve kimsesizleri koruyup tuttuğumuz anlaşılacak ve Müslümanların şefkat eli görülecek, onların gönül insanı oldukları fark edilecektir.

Özellikle kilise yetkilileri geçmişin analizini doğru yaparak insanlığın kardeşliğine katkı yapmaya özen gösterecektir. Aksi takdirde dinin ruhuna muhalefet doğru olmaz. Güzellikleri görmezden gelmek, iyiliklere sırt çevirmek ve elinden tutanın elini ısırarak insan vicdanıyla örtüşmez. Güzel günlerinin hatıralarına saygılı olma ümidi taşımak, ümitsizlikten daha iyidir.

Asılsız ithamlar, dayanağı ve hiçbir delili bulunmayan suçlamalar kabul edilemez anlayışlardır. Bu bakış açıları ilişkilere zarar veren isabetsiz yaklaşımlardır. Batı'nın bu kesimi korumasının ilerde kötüye kullanılacağı düşünülmemiştir. Müslümanlar, gayrimüslimlerden Hıristiyanlara İsevi, Yahudilere Musevi demek suretiyle onlara bir peygamberin ümmeti olduklarını hatırlatmışlardır. Böylece bir peygambere inandıklarını sözlü olarak da ifade etmişlerdir. Ayrıca inanç özgürlüğünün en belirgin örneği Osmanlı Devleti ve toplumu olmuştur. Bu durum sadece Osmanlıda değil, Müslümanların hakim olduğu her yerde görülmüştür. Bu yapılanma içinde din ve kültürler tüm maddi ve manevi değerler olarak korunma imkanı bulmuştur.

Nefret kampanyalarının sürdürülmesi çare değildir. Dar çerçevenin dışına çıkamama anlayışına devam edilmesi barış ve esenliği sağlamayacaktır. Ayrıca komitacıların içte

çıkardıkları sorunlar önem arz etmektedir. Osmanlıyı paylaşım hesapları ve ülkeyi bitirme oyunları tekrar gündemdedir. Ne var ki Müslümanlara iftira edilmekle kalmamış, bunun muhtevası sürekli artırılmış ve mesnetsiz suçlamalar aralıksız olarak sürdürülmüştür.

Din mensubu ve dini kurumun yönlendirmesiyle hareket edenlerin dinin özünde var olan dürüstlük, ahlakilik, erdemlilik vb. ilkelerine uyma zaruretleri bulunmaktadır. Müslümanların muhataplarına ve birlikte yaşadıkları insanlara karşı duyarlı oldukları bilinmektedir. Zarar vermek değil, patrikhane kurmak, kilise açmak ve onu korumanın Müslümanların elinde gerçekleştiği bilinmektedir. Türk-Ermeni ilişkilerinde teşkilatların etkisinde kalanlar belirli kesimdir. Büyük çoğunluğun hasım olmadığı, asırlardır topluluk olarak nizamnamesine ve kanuna bağlı kaldığı bir gerçektir.

İslam idaresinde, Ermeni ve diğer Müslüman olmayan unsurların alamadıkları herhangi bir istekleri bulunmamaktadır. Huzur istemeyen ve huzur ortamını ihlal edenler belirli kesimdir. Gerçek dışı iddialar, asılsız iftiralar, masum insanların hayatına mal olan terör yöntemi geçmişte çözüm olmadığı gibi gelecekte de çözüm olmayacaktır. İstenmeyen olaylar dış güçlerin himayesinde oluşmuş olan komiteler ve çeteler eliyle yapılmış ve cinayetler işlenmiştir. Ortaya atılan iddialar temelsiz ve dayanaksızdır. Dinde ahlak ile örtüşmeyen hususlar yasaklanmıştır. İftira etmeme ve gerçek olmayan işlerden uzak olma aranır. Asılsız suçlama yapmama, mesnetsiz ithamda bulunmama esastır. Bunlar ve benzeri duyarlılıklar temel prensiplerdir.

Gençliğin eğitim kurumlarında kin, hasımlık ve öfke düşüncelerine dayalı olarak yetiştirilmesi geleceği karartacaktır. Bunun yerine "Eşyanın yenisi, dostların eskisi iyidir" düşüncesinden hareket etmek isabetli olacaktır.